

PROF. DR. HALİL İNALCIK

Prof. Dr. Mahmut H. ŞAKİROĞLU*

Türk tarihçiliği içinde uzun zamandan beri hak ettiği yeri fazlasıyla tutan ve hayatının ilerleyen yıllarında bile korumasını bilen H. İnalçık, bir tek siyasi tarih ile yetinmeyip, çeşitli alanlarda başarı ile kalem oynatarak, mühim pek çok sorunu ortaya koyması yanında, yol gösterme, metod verme ve ele aldığı konunun uzun zaman ilim çevrelerinde kabul edilmesini sağlamıştır.

Yetiştirilmesi ve ilim dünyasına ayak atışı bile başlı başına bir özel gelişme olan İnalçık, yüksek öğretimi esnasında bile ilim âlemi ile sıkı bir temas içinde bulundu, her bir tarih eğitimi alanında büyük bir hevesle çalışmalarını sürdürdü. Üniversite tahsilini Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde tamamladı ve bu aşamadaki gelişmesini Balıkesir Öğretmen Okulu'nda sağladığını belirten bir şahsiyettir. İntisap ettiği yüksek eğitim kurumunda basit bir öğrenci olarak kalmadı ve her bir aşamayı büyük bir süratle tamamladı. Bu tamamlama her zaman için esas kaynaklara dayanarak mümkün oldu ve esas kaynaklar yanında daha da ileri giderek batılı kaynaklar ile Türk tarihinin kaynaklarını karşılaştırdı. İlgilendiği alanların başında elbetteki Osmanlı Tarihi başta gelir. Fakat Osmanlı Tarihi'nin bir tek siyasi alanında sabit kalmayarak ekonomi, toplum, askeri yapı, idare alanı, hatta vergi usullerinin gelişmesi, bunların yaratılması sağlayan hukuk kavramları üzerinde bile durduktan başka arşiv metinlerinin esasına inmek gibi çok müstesna başarısı, tarihçiliğimiz için paha biçilmeyecek kaynak ve çalışmalar kazandırdı.

Prof. Dr. Halil İnalçık'ın eserlerinin kronolojik bir listesini çıkartma işini de uzun zamandan beri üzerime almış bulunuyordum. Her bir yıl için mükemmel olmasını arzu ettiğim bu çalışmayı araya giren başka çalışmalarım sebebi sonucu bir süre için ertelemek zorunda kaldım. Üzerime düşen bir görev olarak kabul ettiğim, kıymetli tarihçilerimizin çalışmalarının ana hatlarını belirtme gelişme-

*A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

sini üzerime aldığım zaman, H. İncalcık için belli başlı yayınlar ve onların nerelerde yayınlandığını işaret etmekle yetindim. Gerçi hiç bir zaman sayın müellifin ikinci veya üçüncü derece çalışmaları mı varmış diye bir tereddüd uyanmasını sağlamasını istemem. Her bir çalışmasını büyük bir merak ve titizlikle izlediğim müellifin içinde bulunduğu ilmi atmosferi bir parça da olsa yansıtmak isteği ile bu satırları kaleme almayı uygun gördüm.

Prof. Dr. Halil İncalcık ilmî çalışmalarını derslerinden hemen sonra başladığı doktora çalışması ile hızlandırdı. Büyük bir merak ile "Tanzimat" konusu üzerine eğilmesi hem kendi hem bu konu için büyük bir talih oldu. XIX. yy. belgelerinin henüz tasnif edilmiş olması bir an için talihsizlik sayılmakla birlikte, dosyalar halinde bir arada bulunması ve bir kısım evrakın dosyalar içinde toplanması, birkaç araştırmacının dikkatini çekti ve çalışmalara koyuldular. Fakat çoğu yaptıktan kısa bir süre sonra bir daha bu konuya eğilmediler. Prof. İncalcık'ın ise bu konuyu, kendisini olgunlaştırdıktan sonra başka kereler de ele alması ve her bir keresinde yeni belge ve tasnifleri tanıtması konu için büyük bir şansdır. Doktora tezi olarak hazırladığı:

Tanzimat ve Bulgar Meselesi, Ankara 1943, kitabı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin ilk neşriyatı arasındadır. Bu neşri yaptığı sırada Türk Tarih Kurumu Kütüphanesine gelen bir Şeriyeye Sicili'nden, Bosna'da gelişen birtakım sosyal hareketlere değinen çalışmalarını sonradan Bursa Şeriyeye Sicilleri üzerinde yoğunlaştırdı ve bu defterlerde bulunan çok kıymetli kayıtlar sayesinde siyasi tarihimiz kadar, ekonomi ve hukuk tarihimiz ile ilgili mühim kayıtları ilim dünyasına sundu. Bursa Şeriyeye Sicilleri üzerindeki ilk çalışması "Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları" (*Belleten* c.:XI (1947), s.693-708) diye görülmekle birlikte, bir tek ferman alanında bağlı kalmadı. Hiç bir araştırmacının tahmin edemeyeceği bir kaynak olarak, Floransa şehrine kadar uzanan bir ticaret ağının Bursa şehrindeki izlerine rast geldi ve kaynakların değerlendirilmesi için başta İtalyan kaynakları olmak üzere sair batılı eserlere de başvurdu. Bundan sonra da Bursa şehri sayın İncalcık için mühim hareket notlarından biri haline geldi. Bu belgeleri uzun bir zaman neşre hazırladıktan sonra Türk Tarih Kurumu'nun neşriyatından olan *Belgeler* dergisine vermekle, 14, 17 ve 19. sayıların ilim çevrelerinde daha büyük bir dikkatle aranmasını sağladı. Bursa şehri sınırı ile yetinmeyip, Kırım yarımadasına da geçen İncalcık'ın en parlak sayfaları arasında işte bu yöre ile ilgili sürdürdüğü çalışmalardır. Kırım yarım-

madasının Türk topraklarına katılmasını sağlayan Gedik Ahmet Paşa'dan başlayarak, Kırım tarihi ile ilgili her türlü konuya eğilen İnalçık, ilk aşamadan elde ettiği bilgileri Türk kaynaklarını teşkil etmesi yanında hiç bir şekilde batılı kaynakların ihmal edilmemesi gerektiğini ve özellikle de Kırım yarımadası ile Karadeniz'de asırlarca başarılı bir ticarî faaliyet gösteren Genova şehri kaynaklarının da ehemmiyetine dikkati çekti. Böylece Bursa şehri sayesinde bu şehirde çalışmalarını sürdüren Floransalılardan sonra Cenevizlilerin de Türk tarihine olan katkılarını incelemek yanında, uzun zaman bir merkez kullandıkları İstanbul ve karşı tarafındaki Galata üzerinde de durmayı ihmal etmedi. Kırım konusu müellif tarafından bir bütün olarak ele alınmasından başka Giray'lar, askeri kuvvetleri, yazışma özellikleri, komşuları ile olan ilişkilerinden sonra, eskiliği 15. yy. kadar dayanan bir Kefe defteri üzerinde yoğunlaştı. İhtiva ettiği malûmatın zenginliğini çeşitli araştırmalarında neşreden İnalçık'ın bu çok istisnaî değerdeki eserin neşrini gerçekleştirmesi yıllardan beri istenirdi ve bu satırların yazıldığı sıralarda artık son bir tashih verdiğini belirtmekte iktifa etmişti.

Yukarda paragraflarda belirttiğim Tanzimat, Bursa, Kırım konularını daha da çoğaltmayı istesem hemen uzatmam mümkündür. Fakat bir an için, onun eserlerinin neşredildiği yerler üzerinde durmak istedim. İlk neşriyatın Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin sürekliliği dergisinde ve bu yıllarda Fakülte içinde çalışmalarını sürdüren Türk Tarih Kurumu'nun *Belleten* adlı üç ayda bir neşredilen süreli organına verdi. Türkiye'de ansiklopedi devrinin başlaması üzerine çıkışı istenilen İslam Ansiklopedisi için ısmarlanan makaleleri vermekte geri durmadı. Kendisinin taleb edilen Kırım Hanlığı çalışması yanında Hacı Giray I ve II, İslam Giray I, II ve III ve Kaplan Giray I ve II maddelerinde sonra Giray maddesinin de özelliğine göre yazması, bir daha hiç bir kimse tarafından cesaretle ele alınmamasına yol açtı. Çok yıl sonra mensubu bulunduğu Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, mükellefin bu makalelerini aynen neşretmekten başka bir iş yapmamış oldu. Kırım'ın parlak tarihi yanında uğradığı bir takım talihsizliklere değinen İnalçık'ın bu alandaki çalışmaları bir araya getirilmek üzere idi. Türkiye'de neşredilen İslâm Ansiklopedisi'nden sonra Avrupa'da ikinci baskısı planlanan İslam Ansiklopedisi (The Encyclopaedia of Islam) için yapılan daveti kabul eden İnalçık erudisyonunu bu sayfalarda gösterdi. Bir tek Türk-Osmanlı değil fakat hazırlığını ilerlettiği Kırım Hanlığı çalışmaları yanında uzun zamandan beri derinleştirdiği hukuk, idari yapı, vergi konuları, İstanbul, İmtiyazlar konularını buraya vermekle, Ansiklo-

pedilerin belirli bir düzey sağlamasını üstlenmiş nâdir bilim adamlarındandır. Avrupa'da çıkan bu eserin de daimi kadrosunda bulunması için gösterdiği çaba, ülkemizin yurtdışı tanıtımında bir yeri bulunmaktadır. Ansiklopediler için kaleme aldığı Fatih Sultan Mehmed ve İskender Bey maddeleri de onun çalışmaları içinde ayrı yeri olan maddelerdir. Bu maddeleri kaleme aldığı sıralarda Tanzimat devrinden biraz daha geriye giderek XV. yy. üzerine yoğunlaştırdığı çalışmaları sonucu, hem İskender Bey'in esas vatanı olan Arnavutluk hakkındaki ilmî çalışmalarını Arvanid Sancağı Defterini neşretmek ve bu defter içindeki bilgileri sair kayıtlarla karşılaştırarak mühim pek çok konuya dikkat çekmemizi sağlaması yanında Fatih Sultan Mehmed ile ilgili çalışmaları esnasında elde ettiği bilgileri bir ansiklopedi çerçevesi içine yerleştirmekle birlikte muhtelif makaleler halinde de topladı ve bunları kitap haline getirip derli toplu ilim dünyasına sunmasından başka gene de yetinmeyip Osmanlı tarihinin mühim evrelerine eğildi.

Görüldüğü üzere H. İnalçık Osmanlı Tarihinin mühim meselelerine değinmiş ve yol gösterici olmuştur. Fakat bunun yeterli olmayacağını bildiği için kuruluş devrine kadar uzanmayı kendisi için kaçınılmaz bir görev saydı. Batılı kaynaklar ile birlikte, Bizans kaynaklarının bilhassa kuruluş devri hakkındaki ehemmiyetine değinen İnalçık'ın ilk çalışması, P. Wittek'den yaptığı çok mühim bir tercümedir. *Bellesten* sayfalarında çıkan bu çalışmasından sonra ilgili olduğu Bursa ve çevresini bizzat dolaşarak küçük bir beylikten büyük bir imparatorluk çıkaran yörenin özelliğine değindi. Yıllar süren çalışmasını, 1973 yılında çıkan *The Ottoman Empire. The Classical Age, 1300-1600* adlı kitabı ile süsledi. Sonradan üç defa daha basılan ve başka dillere de tercüme edilen eser, müellifin son aşaması değildi. Yıllardan beri sürdürdüğü çabasını 1994 yılında neşredilen: *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, adlı ve naşirliğini de yaptığı kitaptaki "The Ottoman State: Economy and Society, 1300-1600" s.9-409, kısımdır. Yılların birikiminin bir uzantısı olan bu eser, müellifin siyasi yapı ile birlikte, sosyal iktisadi, hukuk, din, eğitim alanlarına da eğilerek geliştirmesini ispat etti ve bu arada başta İtalya olmak üzere Avrupa devletleri ile olan ilişkilere ve bu ülke tüccar ve temsilcilerinin faaliyetine ilmi açılardan değinmiştir.

Çalışmalarının dergi sayfalarında kalmasını fazla arzu etmeyen H. İnalçık bunlardan ilgili gördüklerini muhtelif ciltler içinde birleştirdi. Her ne kadar günümüzde fotokopi hizmeti ilim adamlarına

okuyamayacakları sayfaları tedarik etmede yardımcı ise de, gene de bir araştırmacının belirli çalışmalarının tek bir cilt içinde bulunması gerek yazan gerek okuyan için faydalıdır. Bazı kıymetli makalelerin zamanın amansız girdabından kendisini kurtarmayarak unutulmuşlar arasına girdiği gördüğüm için, İnalıcık'ın bu çalışmasını, ilerlemiş yaşında kendi isteği doğrultusunda gerçekleştirmesi büyük kazançtır. Bunlar da:

Studies in Ottoman social and economic history, 1985.

The Ottoman Empire: Conquest, organisation and economy, 1978.

Bu iki cild, Variorum Reprints diye ilim dünyasında tanınan dizinin içinde çıkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu. Toplum ve ekonomi üzerinde arşiv çalışmaları, incelemeler. İstanbul basım tarihi yok ise de, Önsöz'de 1992 tarihi bulunmaktadır. Eseri neşreden Eren Kitapevi, müellifin *Tanzimat ve Bulgar Meselesi* adlı eserinin yeni bir baskısını yapmaktan başka, başka makalelerini de bağımsız cildler halinde neşre hazırlanmaktaydı.

The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire. Essays on economy and society, Bloomington 1993. Eser, Indiana Üniversitesi'nin Türkçe Bölümünün girişimi, Türkiye Kültür Bakanlığı'nın maddi desteği sayesinde neşredilmiştir.

Prof. Halil İnalıcık belge neşrinden sonra metin neşri sayesinde tarihimize mühim kaynaklar kazandırdı. Özel bir elde bulunan "Gazavât-ı Sultan Murad" adlı eseri ilim âlemine vermesi yanında, çok ehemmiyet verdiği Fatih Sultan Mehmed devrinin en belli başlı kaynaklarından olan Tursun Bey Tarihi ni de neşretti. İstanbul üzerine yürüttüğü çalışmaları Ansiklopedi maddesi ile sınırlı kalamazdı ve bu sebebden dolayı da Galata üzerine devam ettirdiği çalışması ile tamamladı. Detaylı bibliyografyası için hazırladığım monografide bunların içeriğinin özellikleri üzerinde durmaktayım. Müellifin tarihçiliğimize getirdiği yenilikler, kavramlar ve konular üzerinde durmak için vakit henüz erkendir. Baskı aşamasında olan eserleri bile şu an için daha başka konuları da beraberinde getireceği için yapılacak bir tasnif bile henüz aydınlatıcı olmaktan uzak kalmaktadır.

Osmanlı tarihinin parlak devirleri kadar yıkılışına yol açan krizler üzerinde de zaman zaman duran H. İnalıcık'ın ayrıca Atatürk

ve İnkılaplar üzerindeki çalışmaları da büyük bir yekûn tutar. Konuyu salt Kurtuluş Savaşı açısından değil, fakat dünya üzerindeki büyük değişiklikler ve bu arada Türk toplumunun karşı karşıya bulunduğu sorunlar açısından inceleyerek Cumhuriyetimizin kurucusunun tarih içindeki yerini değerlendirmiştir. Tarihçiliğimizin de geçirdiği evreleri ihmal etmeden siyasi tarih ile birlikte sair alanların ehemmiyetine de dikkati çekmiştir.